

A MAGYAR PÁSZTORTÁRSADALOM

Irta: SZENTMIKLÓSY LAJOS

A nagycsaládokat magasabb egységbe foglaló társadalom, a vadászkor szak hordája vagy falunépe, melyben különböző anyaaági nemzetségek keveredtek el, az apajog bevezetése következtében az apaági nemzetség alakját öltötte fel. Az apaági nemzetség ugyanazon férfiostól fiágon leszármazó személyek legtágabb körü exogám, azaz olyan vérrokonsági csoportja, melynek tagjai csak a csoportokon kívül nőülhetnek. A nemzetségnél vannak tágabb körü vérrokonsági vagy ilyennek éltismert csoportok, mint pl. a törzs, de ezek nem exogámok és a nemzetségen kívül vannak más exogám vérrokonsági csoportok, mint pl. a nagycsalád, de ezek a vérrokonok szűkebb körére szorítkoznak, mint a nemzetség. Böles Leó szerint a 9. század magyarjai *genos*-ok és *phyle*-k szerint legeitették lovaikat. A *phyle* a görögöknél a törzs; a *genos* pedig eredeti alakjában (amely megfelel a római *gens*-nek vagy a kirgiz *söknek*) a nemzetség az előbbi értelemben.

Történetíróink többnyire mellőzik a nemzetségnek az exogámiára alapított fogalmát, bár ez írja le az alapvető fontosságú rokonsági csoportot, amelyhez a többiek visszanyulnak. Így esik, hogy nem tudnak eligazodni a pásztorkor különböző rokonsági csoportjai között s hogy pl. egyik professzorunk a Böles Leó szövegében szereplő *phylét*, ami törzset, tehát a nemzetségnél tágabb csoportot jeient, a nemzetségnél szűkebb csoportot jelző szóval *ág*-nak fordítja le. Egyikük-másikuk még a nagycsaládról, a pásztorkor gazdasági egységéről sem tud s a nemzetiséget egyszerűen vérrokon kiscsaládok köteléke gyanánt fogja fel. Ehhez járul, hogy magát a nemzetség szót is különböző értelemben használják. Egyik nemrégén megjelent történeti munka szerzője pl. a nagycsaládot, illetve ennek alapformáját, a nagyszülői családot nevezi nemzetségnek. Nem megiepő, hogy a tényismeret ilyen hiányosságai s a terminológia határozatlansága mellett történetírásunk csupán bizonytalan és zavaros képet tud nyújtani a pásztorkor társadalmi viszonyairól.

A magyar nemzetség legalacsonyabb létszáma általában 500, a legmagasabb pedig 1000 ember körül járhatott. Közvetlen adatok hiányában legalább ez a feltevés látszik a legvalószínűbbnek, más népek ismert viszonyai alapján. A társadalom térfogata megnőtt az ugor vadászkor állapotaihoz képest, amelyek mellett a horda vagy falunép csak 60-300 főre rughatott. Ez a változás is a termelőerők fejlődésének volt a következménye, amely magasabb szintre emelte a népsűrűséget és a lovaglás technikája révén lehetővé tette különálló embercsoportok szorosabb összekapcsolódását.

A pásztorkor első idejében a magyar nemzetség mindenesetre még települési és vándorlási egység is lehetett. A pásztornemzetség közvetlenül a vadászhorda helyébe lépett, ez pedig együttesen települt és vándorolt. De az állatállomány növekvésével a nagycsaládok különváltak egymástól, mert megnőtt nyájaik számára külön legelőkre és itatókra volt szükségük. Ezóta a nagycsaládoknak külön téli szállásuk volt s tavasztól őszig külön vándoroltak. Vannak ugyan a pusztai pásztornépek körében, így a kirgizeknél, az újabb időkben is példák arra, hogy több

nagycsalád él együtt, sőt az egész nemzetség együtt marad, de ez csak kivételesen vagy átmenetileg történik meg, a szabály úgy a kirgizeknéi, mint a többi pusztai pásztornépnél a nagycsaládok különélése. A magyarokkal kapcsolatban a korai Árpádkor törpe községei szintén arra mutatnak, hogy magvuk egyetlen nagycsalád települése volt és nagycsaládi településekre engednek következtetést a honfoglaláskori apró temetők is. S a mongoloknál nyomon lehet követni azt a folyamatot is, amelynek során a nemzetség különülő nagycsaládokra szakad szét.

Ha azonban a nagycsalád a település szempontjából önállósult is a pásztorkorban, a szükségletkielégítés szempontjából önállósága csökkent a vadászkor viszonyaihoz képest. Olyan szükségletek érvényesültek, amelyeket csak csere útján lehetett kielégíteni. S rendszeres kielégítésüket ezen az úton lehetővé tette a termelőerők fejlődése, az ennek eredményeként rendszeresen előálló terméktöbblet, mely a nagycsalád gazdálkodásában állandó feleslegként jelentkezve, a csere céljaira rendelkezésre állott. Az állandó felesleg alapján az eddig csak kivételes jellegű csere szabályszerű műveletté vált most.

A felesleg elsősorban átlatokból és állati termékekből — a Kubánvidéken lovakból, juhokból, nyersbőrből, gyapjuból, termékekből — állott, amelyek a termelés főtárgyai voltak. Elsősorban ezek kerültek most becserélésre, míg másodsorban a főlös, a termelésben nem használható emberzsákmány, a rabszolgák. S a csere most már, a nagycsaládok szétzéledésével és a cseretárgyak egyéni tulajdona mellett, elvesztette korábbi közösségi alakját s egyéni műveletté változott.

A csere tulnyomóan oly társadalmak tagjaival szemben játszódott le, melyek más természeti vagy társadalmi feltételek mellett termeltek, mint a pásztorkodó magyar nép. Termelésének egyöntetűsége mellett csak csekély szükséglet mutatkozhatott a magyar nép körében a rendelkezésre álló cseretárgyak iránt. S azokat a szükségleteket, amelyek fedezését a csere szolgálta, legnagyobb részben csak idegen népek termelése elégithette ki.

Az utóbbi szükségletek tárgyai a vadászat termékei s növényi és ipari termékek voltak. A vadásznépektől prémeket szereztek be, a parasztnépektől gabonát, növényi termelésük hiányainak pótlására, az iparilag fejlettebb népektől, bizánciaktól, perzsáktól, kazároktól, araboktól pedig s később a normannoktól is, szöveteiket, szőnyegeket, tökéletesebb vaseszközöket és fegyvereket, ezüstékeket s egyéb iparcikkeket.

A csere területén is kifejezésre jutottak természetesen a vagyoni különbségek. Becserélhető termékfelesleggel csak meghatározott nagyságú nyájak tulajdonosai rendelkeztek s nagyobb termékfeleslegük, amint többnyire vásárra vihető rabszolgájuk is csak a gazdagoknak volt. Csere útján a középréteg csak a legszükségesebb tárgyakat szerezhetette be, a gazdagoknak módjukban állott fényűzési szükségleteik kielégítése is. Az arannyal átszótt selyemszövetek, a színes gyapjuszőnyegek, az ezüsttel bevont fegyverek, amelyekről az arab-perzsa források beszélnek a 9. század magyarjaival kapcsolatban, nem a szegények és nem is a középréteg tulajdonába kerültek, hanem a csekélyszámu gazdag pompaszereztetést elégítették ki. (Erre a meglehetősen magától értetődő dologra azért kell utalni, mert iróink nem viszik keresztül ezt a megkülönböztetést. Utánuk indulva azt hihetné az ember, hogy a 9. századbeli magyar-

ság csupa selyembeöltözött, rabszolgák hadának parancsoló nagyurból állott.) Így a csere révén a gazdagok állat- és embervagyona kiegészült a fényűzés tárgyaival, értékes prémekkel és sátorberendezéssel, diszes ruhákkal és fegyverekkel.

Azok a csereműveletek, amelyek egyedül a magyar nép vagy a magyar nemzetségek körén belül bonyolódtak le, most sem haladhatták meg a vadászkori csere méreteit. Alkalmilag sor kerülhetett ebben a körben állatok vagy állati termékek cseréjére, a csoportipar bizonyos termékcsereire vezethetett s emellett a termelés csak egyes helyeken adott természeti feltételei alapján is csere tárgyává válhattak egyes termékek, mint pl. a só. Ezenfelül mindössze annyit lehet megállapítani, hogy egyes személyek már határozottabban elkülönültek társaiktól, ezek számára végzett különleges ipari munkájuk révén. A nyelvtörténet azt tanúsítja, hogy ebben a korban ismertek már ácsokat és szücsöket. Elszegényedett családok tagjai lehettek ezek, akik, természettől birt különleges ügyességük alapján, az előbbi mesterségek körébe tartozó munkájuk becserélésével használati tárgyak ellenében tartották fent magukat, ahelyett, hogy elszegődtek volna pásztornak valamelyik gazdag nagycsaládfőhöz. Nyelvi és egyéb közvetlen adatok hiányában is feltehetjük, hogy az ácsok és szücsök mellett kovácsiparosok szintén lehettek már ebben az időben, mert az említett mesterségek mellett a kovácsmesterség jelenik meg legkorábban a pásztornépeknél is.

De ez a néhány mesterember sem csak iparával foglalkozott. Rendszerint voltak állataik is, csak nem elegendő számmal ahhoz, hogy hozamuk megélhetésüket biztosította volna. Kézműveskedő pásztorok voltak csupán, akik állataikkal együtt csatlakoztak egy gazdag nagycsaládfőhöz, aki mellett mindjárt nagyobb ipari munkaalkalom is nyílt számukra. S iparuk körében sem specializálódtak még. Nem ácsok, szücsök, kovácsok voltak mai értelemben, hanem általános fa-, bőr- vagy vasmunkások. Az ács ép' úgy készített szekereket, mint sátoralkatrészeket vagy kádakat, a szücs szijgyártó és timár is volt s a kovács keze alól egyszerűbb fegyver ép úgy kikerülhetett, mint sarlóvas vagy egyéb munkaeszköz.

A csere érintett esetei egyuttal a munka bizonyos mérvű megosztását fejezték ki a magyar nép és más népek között, a magyar nemzetségek között és ugyanazon nemzetiséghez tartozó nagycsaládok, illetve személyek között. A munkamegosztás hasonló alakjai már az ugor korszakban ismertek voltak. De a pásztorkorban megjelent az anyagi termelőmunka megosztásának egy csereviszonyt nem létesítő új alakja is. Ez a nagycsaládi munkának megosztása volt, függetlenül a nagycsalád tagjai között fennálló élettani különbségektől.

A gazdag nagycsaládoknál a földművelés nehéz munkája a beszegődött szegény emberekre és a rabszolgákra hárult. S emellett a leggazdagabb nagycsaládok körében bizonyára volt egy-egy idegen eredetű iparilag képzett rabszolgá, aki a fenti ipari tevékenységek egyikének-másikának körébe tartozó munkákat egyedül végezte a nagycsaládban. De ezek a munkások is dolgoztak rendszerint egyéb téren, úgy hogy a munkamegosztásnak általában ők is még csupán csak a kezdeteit képviselik, a szabadok közül kikerült mesteremberekhez hasonlóan.

A munkamegosztás e kezdő formáit az jellemzi a pásztortársadalom-

ban, hogy a társadalom vagyoni rétegződésén és a szabadok s a rabszolgák különbségén alapulnak. A specializálódó munkások szegények, akiket szegénységük kényszerít a specializálódásra, vagy rabszolgák, akiket uruk kényszerít erre s a gazdagok szolgálatában vagy legalább környezetében találjuk őket. De a specializálódó munkaerő társadalmi alátartása maga után vonja a specializálódó munkaerő társadalmi aláértékelését is. Ipar és földművelés, amelyek a pásztortársadalomban már eredetileg tulnyomóan a lenézett nők munkakörébe tartoznak, így, mint férfiak által űzött elkülönülő tevékenységek is lenézett foglalkozásokká válnak. S minthogy a nehéz munkát, az igazi erőfeszítést képviselik a pásztorkodás könnyű, meg nem erőltető munkájával szemben, lenézésük már magának a munkának a lenézését is magában foglalja.

A kezdetleges anyagi munkamegosztás a nemzetség alcsoportjai vagy tagjai között a termelőerők még mindig alacsony színvonalának felelt meg. A felesleg, amely a cserének s az ezzel kapcsolatos munkamegosztásnak alapfeltétele, önmagában sem volt még jelentékeny és emellett tulnyomóan a társadalomközi cserét szolgálta. S korlátoltsága az utóbbinak ugyancsak szűk határokat szabott, úgyhogy a nagycsalád még ebben a korban is tulnyomóan természeti gazdálkodást folytatott. A termelőerők viszonylagos fejletlenségét fejezi ki az a körülmény is, hogy a gazdagabb nagycsaládokban is rendszerint mindenki részt vett még az anyagi termelés munkájában. Általában a jobbmodu nagycsaládok gazdaságában sem keletkezett még olyan terméktöbblet, mely tagjai egyrészét felmenthette volna az anyagi termelőmunka alól, ámbár itt a gazdagság termékekkel való ellátásában kizsákmányolt szoiganép, adósok, vagy rabszolgák is közreműködtek. Maga a rabszolgaság patriarkális, enyhébb alakja is végső fokon a termelőerők alacsony színvonalában gyökerezett, mert közvetlen alapjai, a nagycsaládfő rokonainak és rabszolgáinak együttműködése és a természeti gazdálkodás egyaránt a termelőerők fejletlenségén nyugodtak.

A termékeket még mindig nagyrészt közvetlenül cserélték ki, bár a pénz szerepe nőtt, mint a *fizet* szó megjelenése is mutatja. A pénzáruk körébe bevonult a prém mellé, amely most a legfontosabb beviteli cikkek közé tartozhatott, a ló, mint a kivitel egyik legfontosabb tárgya. Az idegen eredetű ezüst- vagy arany-pénzek inkább csak a kincs szerepét töltötték be. Mint az elidegenített felesleg ellenértékei, a felesleg, tehát a gazdagság jelképeivé váltak, a vagyonnak nemcsak újabb elemévé, hanem általános kifejezésévé. A gazdag igyekezett beölelni s egyáltalában az ezüst- és arany-tárgyakból minél többet kincsként felhalmozni, hogy ezúton gazdagságát kifejezésre juttassa. „Telhetetlen kincsvágy hajtja őket”, — jegyzi meg Bölcs Leó a 9. század magyarjairól.

Az idegen népekkel folytatott cserét a határokon vagy azok közelében bonyolították le. Az arab-perzsa forrás említi a levédiai magyarokról, hogy hadjárataikon szerzett foglyaikat a közeli Chersonban adták el. De idegen kereskedők is felkeresték őket áruikkal, sőt körükben is letelepedhettek. Valószínű, hogy vásárhelyek is léteztek már ebben az időben a magyarok megszállta területen, amelyek néhány idegen, kazár, bolgár, arab kereskedő állandó lakhelyéül szolgáltak. A *szatócs* s a *vásár* szavak ebben a korszakban jelentek meg a magyar nyelvben.

Nagyszokára bár, de mégis rájött történelmi kutatásunk legújabb

arra, hogy a magyarok 9. századbeli hazáján, Levédián át, nagyfontosságú nemzetközi karavánutak vezettek. (Valószínű ugyan, hogy a magyarság már kubánvidéki tartózkodása alatt is olyan területen élt, amelyen nemzetközi karavánutak haladtak át.) Mi volt a jelentősége ennek a magyar pásztornép életében?

Egyik régészünk szerint „a keleti-nyugati kereskedésben való részvétel a magyarságot az anyagi és kulturális jólét, továbbá a politikai hatalom olyan magas fokára juttatta, melyhez hasonló fokot a következő 1000 év alatt is alig ért el.“ Egy másik író pedig arról a „nagysebű transzito-kereskedelemtől“ beszél, amelyet a magyarok Levédiában lebonyolítottak s innen nyugatra vándorlásukat arra a törekvésükre vezeti vissza, hogy „az Adriáig és Sziéziáig nyúló kereskedelmi összeköttetésüket kibővíthessék.“ Ugy tetszhetnék tehát, hogy legújabbán a materializmus észrevétlenül betört a magyar polgári történetírásba s hczáfogott ahhoz, hogy ezt alapjainál kezdve megújítsa. Valójában persze nem a történeti materializmussal, hanem ennek csupán vulgáris válfajával van dolgunk, amely a tények konkrét elemzése nélkül, általánosságban tartott fogalmak alapján akarja a történetet gazdasági jelenségekre visszavezetni.

A kereskedés, mely mellékfoglalkozásként szórványosan már a vadász népek körében is felbukkan, a vándor pásztornépek körében jelentős méreteket ölt ebben a minőségben, rendszeresen folytatott cseretevékenységük és mozgékony életmódjuk következtében. Azoknak az áruknak egy részét, amelyeket a vándor pásztor termékeiért cserébe kap, más szomszéd népeknél újból becseréli nyereséggel. Ezenkívül megjelenik a pásztornépeknél a kereskedői mellékfoglalkozás új ága gyanánt az eladás céljára üzött rablás, a rablókereskedés: emberek, állatok és más dolgok rablása eladás céljából. Ha pedig a vándor pásztornép nagy kereskedelmi utvonalak közelében él, a kereskedés átváltozhatik körében mellékfoglalkozásból számottevő részei fő- vagy kizárólagos foglalkozásává, sőt maga a pásztornép átalakulhat kereskedőnéppé.

A történet nem egy példát szolgáltat erre. Nem is beszélve a szemita népek, föníciaiak, zsidók, arabok ismert s az arameusok (szirek) kevéssé ismert példáiról, a török népek körében is gyakran megismétlődött ez a folyamat. Ujgurok és üzbegek Ázsiában, kazárok és bolgárok Európában egyaránt megtették azt az utat, amely a pásztorkodástól a kereskedés felé vezet. Délkelet-Oroszország és Turkesztán-Perzsia között a kereskedelem még a múlt század végén is tatárok kezében volt s a kirgiz pásztornép sarjai szívesen állottak be a tatár kereskedőkhöz, hogy a kereskedés mesterségét elsajátítsák tőlük.

De nem minden vándor pásztornép járja végig a fejlődésnek ezt az utját. Soknak csak járulékos szerep jut a nemzetközi kereskedelem lebonyolításában. Ezeknél egyes gazdagok fegyveres kíséretet bocsátanak a kereskedőkaravánok rendelkezésére s egyáltalában fegyveres erejük segítségével őrködnek az utasok biztonságán, aminek fejében vámot szednek a kereskedőktől. A szegényebbek egyrésze pedig teherhordó állatokat ad bérbe az átvonuló karavánoknak, illetve mint díjazott hajcsár kíséri ezeket vagy ellenszolgáltatásért ügynökösködik a kereskedők érdekében.

A 9. századbeli magyarok nem jutottak túl ezen a fokon. Kétség-

relenné teszi ezt az a körülmény, hogy a honfoglalást követő évszázadokban lényegében idegen kezekben találjuk a magyar kereskedelmét. Így „tranzító-kereskedelmük“, a „keleti-nyugati kereskedésben való részvételük“, „messze földre nyúló kereskedelmi összeköttetések“ valójában a szomszédos népekkel folytatott termékcserén s a rablókereskedést is magában foglaló mellékes kereskedésen kívül csupán az idegen kereskedőkaravánok megvédésére és megvámolására szorítottak a gazdagok részéről (a magyar *vám* szó ebből a korszakból való) és az előbbieket kiszolgálására a szegények részéről. A gazdagok vagyona kétségtelenül gyarapodott a vámjövedelem révén, amint a rablókereskedés útján is, de ezáltal nem az egész magyarság anyagi jóléte növekedett, hanem azok a vagyoni ellentétek éleződtek ki még jobban, amelyek a gazdag magyarokat a többiektől elválasztották. S ha a pásztorkorszak e gazdagjainak anyagi jóléte meg is nőtt az idegen kereskedelem hasznának lefölezése révén, bizonyos, hogy ez az anyagi jólét, mely végeredményben fejletlen termelőerőkre támaszkodott, alatta maradt az anyagi élet azon színvonalának is, amelyet a későbbi feudális korszak arisztokráciája tudott biztosítani magának a feudális kor fejlettebb termelőerőinek kihasználásával.

A vagyoni ellentétek az ingó-magántulajdon alapján fejlődtek ki ebben a korszakban s emellett a földre vonatkozólag továbbra is fennállott a társadalom, most a nemzetség közös tulajdona. A nemzetségi terület nyári legelőit mindegyik nagycsalád használhatta, akár gazdag volt, akár szegény. És a téli szálláshely a hozzátartozó téli legelővel, nemkülönben a művelésbe vett földdarab csak addig illették meg a nagycsaládot, míg ezek tényleges használatával fel nem hagyott, azután újból közhasználat tárgyává váltak. De a föld köztulajdona nem tudta már megakadályozni a társadalom egyrészének szolgasorsra jutását, az adott termelőmód mellett. Hiába állottak a füvespuszták köztulajdonban, az emberek nem fordíthatták a füvet közvetlenül táplálkozásukra. Ingó-tulajdonra, állatokra volt szükségük, amelyeknek mint termelőeszközöknek a segítségével a füvet emberi fogyasztásra alkalmas anyagokká, állati termékké alakíthatták át.

Történetírásunkban teljes a zűrzavar a pásztorkor tulajdoni viszonyait illetőleg. Az egyik szerző szerint a nyájakon kívül a legelők, a föld is az egyes (nemzetségeknek nevezett) nagycsaládok tulajdona volt, a másik szerint a földön kívül még a nyáj és a rabszolgák is a nemzetség közös tulajdonában és birtokában állottak. Nem érdektehen, hogy az utóbbi „tulzón baloidali“ felfogást éppen *Hóman* Bálint képviseli. (Ugyanakkor *Hóman* 500.000 főre teszi a honfoglaló magyar nép létszámát s minden megjegyzés nélkül utal arra, hogy a hagyomány — tényleg csak *Kézai* állítása — szerint 108 magyar nemzetség vett részt a honfoglalásban. Így azt az eredményt kapjuk, hogy az egyes nemzetségek keretében több ezer ember folytatott közös gazdálkodást, amivel *Hóman* mindenestre kissé túlbecsüli a kommunizmusban rejlő szervező erőt, legalább e korai idők viszonyaihoz képest.)

Az ingókra vonatkozó tulajdon még csak fejletlen alakját képviselte a pásztorkorban a magántulajdonnak, az utóbbi polgári alakjához viszonyítva.

A polgári tulajdon közvetlenül úgy jelenik meg, mint a személy li-

zárólagos rendelkezési joga egy dologgal. Azonban a dolgok egy csoportját, a termelőeszközöket illetőleg a polgári tulajdon nemcsak a tulajdonos másokat kizáró rendelkezési jogában áll a tulajdonát képező termelőeszközök felett, hanem feltételezi egyúttal azt is, hogy mások egyáltalában ki legyenek zárva a termelőeszközökkel való rendelkezés jogából. A polgári tulajdon mellett egyesek tulajdona a termelőeszközökön együtt jár mások kizárásával a termelőeszközök tulajdonából. De a termelőeszközök a dolgok legfontosabb csoportját alkotják mert nélkülözhetetlen feltételei a termelő munkának s ezzel az élet fenntartásának. Azok tehát akik ki vannak zárva a termelőeszközök tulajdonából arra kényszerülnek, hogy átengedjék a termelőeszközök használata ellenében munkájuknak, illetve munkaterméküknek egyrészét a termelőeszközök tulajdonosainak. Ennélfogva a polgári tulajdon magában foglalja lényegként az idegen munkával, munkatermékkel való rendelkezés jogát is s ekként az uralmat más embereken. A polgári tulajdon ebben a minőségében tőketulajdon: uralom jogilag szabad, de a termelőeszközöktől is szabad embereken, dolgokon, a termelőeszközökön való uralom révén. S a polgári társadalomban általánosul az az emberek közötti viszony, amelyet a tőketulajdon kifejez. A társadalom két részre szakadt: a termelőeszközök tulajdonosaira és azokra, akik ki vannak zárva a termelőeszközök tulajdonából s az előbbieket uralkodnak az utóbbiakon.

A polgári tulajdon korlátlan rendelkezési joggal jár, melynek lényeges eleme a tárgyát tevő dolog elidegenítésének a joga. Az elidegenítési jogot is magában foglaló korlátlan rendelkezési jog oly társadalom viszonyait tükrözi vissza, amelyben a dolgokat elidegenítés céljából, vagyis áruként termelik. A polgári tulajdon tárgya tehát áru, a polgári tulajdon árutulajdon.

A magántulajdon fejlődésének történeti kiindulópontja a vadászkor magántulajdona. Ez a magántulajdonnak még teljesen nyers, fejletlen alakját képviseli. Nem tartalmazza még mások kizárását a termelőeszközök tulajdonából. Azok a termelőeszközök, amelyek itt magántulajdonban állanak, még mindenki tulajdonában megtalálhatók. Ezért nem foglalja még magában a mások munkájával való rendelkezést, a másokon való uralmat sem. Nem teszi tehát lehetővé idegen munkatermék elcsajátítását, a tulajdon tárgya itt saját munka terméke. S a tulajdon tárgyát e korban általában nem is elidegenítés céljára emelik. A magántulajdonban lévő munkaeszköz, ruha, ékszer mintegy hozzánőtt itt tulajdonosához, személyiségének részét teszi. A tulajdon tartalma ezen a fokon mindössze a dolog tényleges birtoklása, közvetlen egyéni használata, ami a polgári tulajdon tartalmának már csak alárendelt eleme.

A pásztorkorszakban találkozunk már a társadalomban olyan emberekkel, akik nincsenek tulajdonában a szükséges állati termelőeszközöknek. S vannak itt viszont olyanok is, akiknek magántulajdonában főlésszámu állati termelőeszköz áll. És az előbbieket arra kényszerülnek, hogy átengedjék munkájuk termékének egyrészét az utóbbiaknak annak ellenében, hogy használják az ezek tulajdonát tevő termelőeszközöket. Emellett megjelenik ebben a korban a rabszolgaság intézménye, amelynél az állati termelőeszközök magántulajdona révén maga az ember, mint termelőeszköz magántulajdon tárgyává válik. Itt tehát feltűnik már az

állatokkal a termelőeszközökre vonatkozó magántulajdonnak az az alakja, amely idegen munkával és munkatermékkel való rendelkezést, másokon való uralmat foglal magában. (A *tőke* szó latin eredetű megfelelője, a német *Kapital*, az olasz *capitale*, stb. az állati termelőeszközökkel függ össze: *capita* annyi, mint *állatfejek*). S a pásztorkorban a termelés állandó felesleget hoz már létre, amelyet tulajdonosa elidegeníthet. A magántulajdon tartalma kibővül így az elidegenítés lehetőségével. S mint-hogy a termékek egyrészét tulajdonosuk állandóan elidegenítés céljára termeli s tényleg el is idegeníti, feltűnik már szabályszerű jelenségként az árutulajdon is. A tulajdon tárgyát tevő termékek egyrésze szabályszerű ismétlődéssel kilép a tulajdonos személyi köréből.

De a társadalom általában nem válik még szét a pásztorkorban s a magyar pásztortársadalmom sem vált még szét a tulajdonosok és a tulajdonból kizártak ellentétes csoportjaira. Nemcsak a föld volt még a társadalom, a nemzetség közös tulajdonában, hanem a szükséges ingó termelőeszközök is tulajdonában állottak a nagycsaládfők zömének. A társadalom egyik része nem uralkodott tehát még a társadalom többi részén a termelőeszközökön való uralma révén. S árutulajdonná is még csak csekély mértékben vált a magántulajdon, mert az elidegeníthető felesleg nem volt jelentékeny. A termékeknek, amelyek a nagy (szülői) családfő tulajdonát tették, csak az a csekély része jelentkezett feleslegként, amely a családtagok szükségleteinek kielégítése után fennmaradt, mert magának a feleslegtermelésnek feltétele volt a termelő családtagok munkaerejének fenntartása. Az elidegeníthető feleslegnek ez a gazdasági korlátozása a tulajdonnal való rendelkezés erkölcsi korlátjaként jelent meg. A nagycsaládfő köteles volt a tulajdonát tevő termékek segítségével családja fenntartásáról gondoskodni s csak az erre a célra felesleges termékeket idegeníthette el. A magántulajdon nem járt tehát még korlátlan rendelkezési joggal sem, nem foglalja még magában a korlátlan elidegenítés jogát.

Mindazonáltal az osztályviszony bevonult most már a társadalomba, az ember-termelőeszköz viszony megváltozása alapján. A fölös termelőeszközök birtokában lévő szabad urak, hitelezők, rabszolgatartók csoportja szembenállott a szükséges termelőeszközökkel nem rendelkező, vagy termelőeszközzé süllyesztett félszabad szolgák, adósok és rabszolgák csoportjával és az első csoportba tartozók elsajátították a második csoportbeliek munkáját. A magyar társadalom nem változott még át osztálytársadalommá. Tagjainak többsége nem tartozott még sem a kisajátítók, sem a kisajátítottak csoportjába, hanem elégséges, de nem fölös termelőeszközök birtokában, megtartotta teljes munkatermékét, anélkül, hogy idegen munkát elsajátított volna. De az előbbi két csoportban feltűnt már csiraalakban a kialakulóban lévő osztálytársadalom uralkodó és alávetett osztálya. S a fölös termelőeszközök tulajdonosai, a gazdagok, kezükbe vették már a társadalom vezetését.

A vadászkor gazdasági rendjében teljes érdekközösség állott fenn a társadalom tagjai között; köz- és magánérdek s az egyesek magánérdekei teljesen egybeestek. Az érdekközösség alapján a társadalom tagjai önkéntesen összeműködtek s társadalomellenes vagy más érdeket sértő cselekmény alig fordult elő. Amit Anonymus említ az ősmagyarokkal azonosított szkitákról, a „szittyákról“, hogy „nem kívánták a másét,

minthogy mindnyájan... elegendő ennivalónak a birtokosai voltak... és majdnem semmiféle bűn nem fordult elő köztük“, teljesen fedi az ősmagyar társadalom viszonyait is a vadászkorban. Ha pedig kivételesen mégis jelentkeztek köz- vagy magánérdekbe ütköző törekvések, ezek érvényesülésének elejét vette vagy, ha szükséges volt, megtorlásukról gondoskodott a társadalom összessége, a hordában együtt élő nagycsaládok közös ereje.

A pásztorkorban az érdekek közössége meglazult, sőt részben már az érdekek ellentétességének adta át helyét. A nagycsaládok már nem egyesültek közös termelésre, hanem versengtek egymással a jobb legelőért s megjelentek a társadalomban a gazdagok és a szegények ellentétei. A vagyoni ellentétekkel pedig feltűntek a vagyon elleni bűncselekmények is, a gazdagnak dolgozó szegénnyel együtt megjelent az állatot tolvajló szegény, a tolvaj, e korbeli magyar nevében az *or* társadalmi alakja. A bűncselekményeket megtorló, törvénykező eljárás rendes társadalmi tevékenységgé vált már ebben a korban, mint ez időből való *törvény* (=szokás), *biró*, *tanu* és *birság* (=ítélet) szavaink mutatják.

A társadalomnak most már szüksége volt karhatalomra, amely a szegényt a tolvajástól elriassza s őt az idegen vagyon csorbitása helyett annak gyarapítására kényszerítse, amely az ellentétes törekvéseket kiegyenlítő döntéseket elismertesse s az elismert magánérdekbe ütköző cselekmények megtorlását biztosítsa. De a vadászkor karhatalma, az együttélő társadalom összesített ereje, széjjeihullott a pásztorkorban a nagycsaládok széjjelszóródásával. Viszont a gazdag nagycsaládokkal új hatalmak jelentek meg a társadalomban. A gazdag nagycsaládfők nagyobb fegyveres erővel rendezkedtek szolganépükben, rabszolgáikban s a nagyobb vagyon által együtt tartott nagyobb számú rokonságukban is, mint a többiek. Ők ki tudták kényszeríteni vitás kérdésekben döntésük elfogadását s elégtételt tudtak szerezni annak, akit mások megkárosítottak. A társadalom döntőbiráivá így a gazdag nagycsaládfők váltak a pásztorkorban.

Egyiküket, akit leginkább kiemelkedő vagyona s ezen alapuló fegyveres ereje tett erre alkalmassá, a társadalom, a nemzetség elismerte főnökének. A nemzetségfő biráskodott az elébe vitt ügyekben, döntött azokban a kérdésekben, amelyekben a nagycsaládok vagyoni érdekei összeütköztek, mint a közös legelő használati kérdésében és vezérkedett háborúban. Alatta pedig a többi gazdag nagycsaládfő a nemzetség tanácsát alkotta, amellyel a főnök minden ügyet megtárgyalt döntés előtt.

A társadalom többi tagja, a nagy többség, nem vett többé részt a közügyek intézésében. A középrétegek s a szegényeknek nem volt ezekbe beieszolásuk. A nép területi szétszóródásával a népgyűlés intézménye formailag is megszűnt. Hatásköre átszállott a gazdagokra, a főnökre és a tanács tagjaira, amely utóbbiak most többé-kevésbé a korábbi vének szerepét töltötték be.

A nemzetségfő tisztje öröklődött családjában, vagyonával együtt. S az a család, amelynek tagjai huzamosabb időn keresztül viselték a nemzetségfői tisztet, előkelő számba ment és megkülönböztetett tiszteletben részesült a többiek részéről. Kialakulóban volt ekként a vagyonnal egybekötött hivatal alapján a nemesség intézménye. De azért a hivatal alapja maga a vagyon s az azzal összefüggő hatalom maradt, egyedül az eő-

kelő származás nem képesített a hivatalviselésre. Ha az előkelő család elveszítette vagyonát, kiszorult a hivatalból s helyét más gazdag, esetleg újonnan felemelkedett, „új gazdag“ család foglalta el, mely nem hivatkozhatott előkelő származásra.

S a vagyonnal nemcsak a hivatal forrott össze, hanem a személyes kiválóság is a vagyon járulékává lett. Aki gazdag volt, nemcsak a társadalom vezetésére tarthatott igényt, hanem arra is, hogy személyes tulajdonságainak kiválóságát elismerjék. A vagyon visszfényében az átlagos emberi tulajdonságok is kivételes erényekké színeződtek át. Szent István török származásu pogány neve, Vajk, egyszerre jelenti a gazdagot, a vezért és a hőst. És a krónikás hagyományban szinte magától értetődőleg egészül ki az a tény, hogy Árpád a leggazdagabb és leghatalmasabb (leghatalmasabb, mert leggazdagabb) törzsfő volt, annak a megálapításával, hogy bölcs tanácsu és gondolkodású, kiválóan vitéz és uralomra termett férfi volt.

A nemzetségfő tekintélyét a vallásos hiedelmek is erősítették. Azt hitték róla, hogy vagyona megszerzésében vagy megtartásában és gyarapításában szellemősei támogatták és vezetői működésében is ezek pártfogását élvezi. Mint az ősök kiválasztottja, a nemzetségi őstisztelet szertartásait is ő vezette. Vallási jelentősége korlátozta azután a pap befolyását a társadalomban. A papok a pásztornépeknél jóval kisebb szerepet játszanak a közéletben, mint a vadásznépeknél, bár ugyanakkor az előbbieknél az állandó feleslegtermelés és a társadalom megnőtt térfogata mellett egyesek már tulnyomóan vagy teljesen a papi, a varázsló-orvosi tevékenységből élnek.

A pásztorkor nemzetségfőjének már lényeges jövedelmei voltak tisztjéből kifolyólag. A hadjáraton szerzett zsákmányból a többi gazdaggal szemben is elsősorban a nemzetségfő részesedett, aki a hadjáratot vezette. A nemzetségfők, a nemzetség területén a rend fenntartói voltak azok, akik a kereskedőkaravánoktól a vámot a maguk javára beszedték. S a nemzetségfő bizonyára lefoglalt a saját maga számára is állatokat az elitét peresféltől, birói működése fejében, amint a nemzetség nevében végzett vallási szertartások révén is hozzájuthatott ajándékállatokhoz. Végül, őt illették a nemzetségi közlegelők legjobb részei. Így a köztisztesség a pásztorkorban a vagyon gyarapításának legfontosabb eszközévé vált, amelynek segítségével a nemzetségfő vagyoniilag magasan a többi gazdag fölé emelkedett.

A pusztai pásztortársadalmakban, melyeknek szervezetét jól ismerjük *Radlovnak* a kirgizekről adott leírásai alapján, a társadalom, a nemzetség szervei: a főnök, a tanács, a kényszerítő közérő önállósnak magával a társadalommal szemben. A főnök és a tanács önállóan intézik ezekben a társadalom ügyeit és a társadalom karhatalmát az ő fegyveres erejük szolgáltatja. Az összességtől így eivált, külön közhatalom az állam egyik lényeges alaki ismérve. Ennyiben tehát az állam alakilag megjelent már a magyar pásztorkorban, a vérrokonságon nyugvó társadalmában, az utóbbi szerveinek átalakítása útján. De, nem beszélve az állam többi alaki ismertetőjéről, melyek még többé-kevésbé vagy teljesen hiányoztak, az állam tartalmi eleme, a közhatalomnak egy osztály részéről való gyakorlása egy másik osztály fékentartására, még csak alárendelten, másodlagosan volt adva a magyar pásztortársadalomban.

A közhatalom, amely megvédte a gazdagok magántulajdonát a szegényekkel szemben s ezáltal az utóbbiakat az előbbieik szolgálatába kényszerítette, az osztályviszonyok fejletlensége mellett csak a társadalom kisebbségével szemben töltötte be ezt a szerepet. Elsőrendű szerepe, amelyet a társadalom többségével szemben játszott, a többség érdekeinek s ebben az értelemben a közérdeknek biztosításában állott. Működése elsősorban arra irányult, hogy megvédelmezze a többség tulajdonát belső és külső támadásoktól, megszervezze a közlegető használatát a többség érdekében, gyarapítsa az utóbbi vagyont, más társadalmak ellen vezetett rablőhadjáratokon. A türk fejedelem, amidőn arra hivatkozik a nevezetes orkhoni feliratokban az utókorral szemben, hogy hadjárataival népét gazdaggá tette, a pásztortársadalmak közhatalmának e közérdekű működését juttatja kifejezésre.

EBÉD A GYEPSORON

Irta: VERES PÉTER

A Gyepsor a falu szélén van. Előtte szikes mezőség, amelyen mező helyett liba, disznó és tehénganaj. Utóbbiak persze csak amig megszáradnak, mert akkor a Gyepsor lakói felszedik tüzelni. Igaz, tiltják az urak, különösen a megyeiek, mert soványodik a föld, de mit lehet itt tenni? A Gyepsor ősidők óta innen tüzel és a község urai meg a legelőbirtokosság gazdái és csőszei nem merik magukra venni az átkot, ami rájuk hullna, ha szigorúan vennék a törvényt. Valójában ők maguk is, bár félnek a megyei uraktól, de belátják, hogy mivel főzön a szegény ember, ha még a ganét sem szedheti fei. Erdő nincs, fára meg még a gazdának sincsen pénze. Így aztán ezt a dolgot, ami igazában lopás volna, ha a tulajdonra vonatkozó törvények érvényesítéséhez volna valakinek erkölcsi bátorsága, el szokták nézni. Vannak még ilyen fordított dolgok itt-ott, hogy a tulajdonosoknak a sajátjuk megvédéséhez, ha volna is hatalmuk, de nincs erkölcsi bátorságuk.

A Gyepsor tulajdonképpen nem egy sor ház, mint gondolni lehetne, mert lassan-lassan kijjebb nő. Eredetileg vályog-gödrök voltak itt, amelyekben libák fürödtek és gyerekek fulladtak be. Időnként az így hasznavehetetlenné vált területet eladogatták olyan embereknek, akik megunták a szüleikkel, anyósukkal vagy testvéreikkel való veszekedést és építettek ide maguknak egy kis viskót. Ki miyet tudott. A nyomoruságnak is meg vannak a változatai. Az ittlakók persze földmunkások, illetve hivatalosan napszámosok. Van azért egy-két burzsuj is a kerületnek. Ezek is mint szegények kerültek ide, aztán valami módon, amelynek csak az Isten a megmondhatója, aki az embereket állítólag szemmel tartja, összeszedték magukat s aztán mert megszokták itt, hát itt maradtak. Főleg azért, mert nagyon szegény emberek között nagyszerű a helyzete egy-két módosabbnak. Mindent olcsóbban vesznek tőlük és drágábban adnak nekik, mert a szegények bőkezősége határtalan. Fillérek szegyelnek alkudozni, viszont a módosoknak meg nem szégyen, mert róluk mindenki tudja, hogy nem az a pár fillér hiányzik nekik. Persze ezek azért csak olyan gazdák, akik az igaziak között még koldusoknak számítanak.